

DENOMINACIÓNS GALEGAS PARA ALGUNHAS FROITAS

MARTA DUYOS MÍGUEZ
MARÍA JESÚS PAZ LEMA
SANDRA ROMARÍS HORTAS
INÉS VEIGA MATEOS

Servizo de Terminoloxía Galega (TERMIGAL)

RESUMO

Aos nosos comercios chegan cada vez máis froitas procedentes do mercado exterior para as que non existían denominacións en galego. Este traballo intenta dar resposta á adaptación dalgúns destes estranxeirismos na nosa lingua, e supón o comezo dunha serie de notas nas que se abordarán esta e outras temáticas.

ABSTRACT

The lack of designations in Galician language for fruits coming from foreign markets is clearly significant. In this paper we deal with the task of adapting the foreign names of some of these fruits to our language. This contribution is the beginning of a series of notes focusing on terminology issues.

PALABRAS CHAVE

froitas, denominación, estranxeirismos, adaptación, terminoloxía

KEY WORDS

fruits, designation, foreign words, adaptation, terminology

Esta nota terminolóxica ten por obxecto difundir as denominacións galegas que propón o Servizo Galego de Terminoloxía (TERMIGAL) para certas froitas que aínda non contan con presenza nos dicionarios normativos do galego.

Hoxe en día podemos atopar nos establecementos comerciais unha gran variedade de froitas procedentes de todo o mundo, antes descoñecidas para nós, pero que co tempo se foron introducindo no mercado e gañando un lugar na cesta da compra dos galegos. A denominación que reciben estas froitas procede en moitos casos de linguas afastadas do galego, e chéganos principalmente a través do español. Ao servizo de consultas de TERMIGAL chegan adoito preguntas relacionadas con esta realidade que presenta un baleiro denominativo na lingua galega, e por iso consideramos conveniente dar a coñecer as nosas propostas para cubrir esta necesidade sentida polos usuarios, e tamén para tratar de difundir unha terminoloxía estandarizada na nosa lingua.

En primeiro lugar, presentamos as denominacións recomendadas por TERMIGAL, seguidas da definición e os nomes que recibe este concepto en diferentes linguas romances (español, portugués, catalán, francés, italiano) e mais no inglés. A continuación, incluímos información de diversa índole que pode ter relevancia para a escolla denominativa, como a súa procedencia, alternativas de nomenclatura, confusión con outras especies e outro tipo de datos complementarios. Finalmente, expoñemos brevemente os argumentos que xustifican a escolla realizada.

ALQUEQUENXE

Froito de *Physalis alkekengi*, da familia das solanáceas, de cor alaranxada ou vermella, do tamaño dunha cereixa e recuberto por un cáliz que se incha formando unha especie de vexiga.

Español	alquequenje
Portugués	alquequenje, alquequenque
Catalán	alquequengi, alicàcabi
Francés	alkékenge, amour en cage, cerise d'hiver, lanterne chinoise, lanterne japonaise
Italiano	alchechengi, alcachengi
Inglés	alkakengi, alkekengi, Chinese lantern, winter cherry

A súa procedencia é moi discutida, xa que uns consideran que este froito é orixinario de América do Sur e outros defenden que procede de Asia. En Europa introduciuse a partir do descubrimento de América e cara a mediados do s. XVI xa se vendía nos mercados a planta e mais o froito, moi estimado e empregado fundamentalmente con fins decorativos. Na actualidade cultívase, sobre todo, en África do Sur, Colombia, Perú e España, en particular na provincia de Huelva, aínda que tamén o podemos atopar en Galicia e no resto do norte peninsular.

Esta froita préstase a certa confusión, por existiren distintas especies do mesmo xénero. Isto fai que se lle chame “alquequenxe” a calquera variedade de *Physalis*. Tendo en conta as solucións denominativas adoptadas polas demais linguas romances e, despois de analizar as variedades comerciais, consideramos conveniente guiarnos polo nome científico. Así, para *Physalis alkekengi* propoñemos “alquequenxe” e para *Physalis peruviana* “alquequenxe de Perú” ou “alquequenxe peruano”.

CHIRIMOIA

Froito de *Annona cherimola*, orixinario de América do Sur, da familia das anonáceas, de forma cónica ou cordiforme, de pel verde e cunhas marcas en forma de escamas, polpa carnosa, branca e aromática e con sementes negras, que posúe un sabor doce.

Español	chirimoya
Portugués	cherimólia, anona
Catalán	xirimoia
Francés	chérimole
Italiano	cherimoya
Inglés	cherimoya, chirimoya

Esta froita é cada vez máis popular en España e Portugal, e de feito existen denominacións de orixe en Granada e Madeira. O problema deste termo reside en que hai unha gran variedade de especies adscritas ao xénero *Annona* (arredor de 2100) e na utilización do mesmo nome común para moitas delas. Así, vemos que no español se lles atribúe a forma “chirimoya” a dife-

rentes especies, entre elas, *Annona cherimola*, *Annona squamosa* ou *Annona scleroderma*.

A tendencia xeral nas linguas romances é a de utilizar o nome da especie para denominar este froito, con maior ou menor adaptación gráfica, aínda que nalgún caso, coma o portugués, esta forma convive co nome do xénero. Propoñemos a forma “chirimoia” que aparece documentada xa en varios dicionarios de galego e é a que está máis en consonancia coa etimoloxía: quechua *chiri* 'frío, fría' e *muya* 'sementes'.

GUAIABA

Froito de *Psidium guajava*, da familia das mirtáceas, orixinaria das zonas tropicais de América, Asia e Oceanía, de forma arredondada ou piri-forme segundo as variedades, de pel verde amarelada e polpa rosada de sabor doce.

Español	guayaba
Portugués	goiaba, guaiava, guaiaba
Catalán	guaiaba
Francés	goyave
Italiano	guaiava, guava
Inglés	guava

A orixe da denominación que recibe esta especie é bastante incerta; de feito, hai discrepancia nos dicionarios das diferentes linguas, xa que non se coñece con certeza se este termo provén dalgunha lingua da familia arauaca ou da caribe. No que si parecen coincidir estas fontes é en destacar que foron os descubridores españois quen deron a coñecer esta froita coa denominación “guayaba”.

A maioría das linguas romances adoptou este nome procedente do español, adaptándoo graficamente á súa fonética. En cambio, no caso do portugués, este préstamo experimentou diversas variacións desde a súa introdución a mediados do século XVI, evolucionando de “guayaba” a “goiaba”, forma que se consolidou no portugués de Portugal e que no do Brasil convive coas variantes “guaiava” e “guaiaba”.

Aínda que algún dicionario propón a solución “goiaba”, nós propoñemos a forma “guaiaba”, consonte o resto das linguas románicas, tendo en conta que en todas elas é un préstamo do español.

KIWI AMARELO

Froito dalgúns cultivares de *Actinidia chinensis*, da familia das actinidiáceas, de forma ovoide, coa pel lisa de cor marrón e polpa amarela, co corazón branco e numerosas pebidas negras ou avermelladas, que posúe un sabor moi doce.

Español	kiwi amarillo, kiwi dorado, kiwi Gold
Portugués	kiwi Gold, kiwi amarelo
Catalán	kiwi Gold, kiwi groc
Francés	kiwi jaune, kiwi Gold
Italiano	kiwi a polpa gialla, kiwi giallo
Inglés	gold kiwi, yellow kiwi, golden kiwifruit, golden kiwi

En Galicia prodúcese aproximadamente o sesenta por cento dos kiwis (*Actinidia deliciosa*) comercializados en España, polo que non sorprende que sexa aquí onde máis se innove coas variedades desta planta. Recentemente, introducíronse no mercado froitos de polpa amarela procedentes de cultivares específicos de *Actinidia chinensis*, todos eles rexistrados por empresas e explotados baixo diversas marcas, das que Zespri Gold (cultivar Hort16A) é a que conta con maior presenza no mercado.

Para evitar os problemas que causa a utilización de nomes comerciais, recomendamos empregar unha denominación xenérica que englobe todos estes cultivares, con independencia de que se poida facer mención aos nomes rexistrados para referirse a un en concreto. Para establecer esta denominación xenérica manexamos diversas alternativas, todas elas unidades sintagmáticas con referencias explícitas á cor diferenciada destas froitas (“kiwi de polpa amarela”, “kiwi amarelo” ou “kiwi dorado”). Delas, a máis utilizada é “kiwi amarelo”, denominación que recomendamos e na que o adxectivo “amarelo” non fai referencia á cor da pel, senón á da polpa.

KIWIÑO

Froito de *Actinidia arguta*, da familia das actinidiáceas, orixinario de Asia oriental, de forma ovoide e pequeno tamaño, coa pel lisa de cor verde ou avermellada e polpa verde con corazón branco e numerosas pebidas, que posúe un sabor doce.

Español	kiwiño, baby kiwi
Portugués	mini-kiwi, baby kiwi
Catalán	minikiwi
Francés	kiwai, kiwi de Sibérie, kiwi d'été
Italiano	baby kiwi, mini-kiwi
Inglés	kiwai, kiwi berry, hardy kiwi, hardy kiwifruit, baby kiwi

A planta que dá este froito foi introducida en Galicia pola Estación Fitopatolóxica do Areeiro para analizar as súas posibilidades de adaptación e rendemento nos solos galegos. A pesar da escasa presenza desta froita no mercado, a planta é moi demandada polas súas propiedades ornamentais, o que deu lugar á aparición de viveiros especializados nesta especie. En 1996 este centro pontevedrés publicou os resultados do seu estudo, onde utilizou por primeira vez a designación “kiwiño” para referirse a esta planta (dadas as similitudes que garda o seu froito co “kiwi”), que posteriormente foi rexistrada por outra sociedade. A pesar da orixe asiática da planta, o nome “kiwiño” traspasou as nosas fronteiras, e chegou a convivir nalgúns casos coas adaptacións utilizadas noutras linguas.

Este derivado xa aparece documentado nalgún dicionario galego. Debido á rápida popularización desta denominación, propoñemos adoptala sen reservas, recomendando a súa utilización para designar tanto a planta como a froita.

LICHI

Froito de *Litchi chinensis*, da familia das sapindáceas, orixinario da China, coa pel vermella e rugosa cuxa polpa é comestible, de cor branca e moi doce.

Español	lichi, litchi, litchí, lichí
Portugués	lechia, lichi, lichia, litchi
Catalán	litxi
Francés	letchi, litchi
Italiano	litchi, prugna cinese
Inglés	lychee, litchi, lichee, lychee nut

Todas as linguas coinciden en denominar este froito polo nome que recibe o xénero, que é a forma latinizada do seu nome en chinés. Para o galego, seguindo a mesma tendencia doutras linguas, propoñemos adaptar o nome científico á nosa fonética, coa eliminación do <t> no grupo consonántico <tch>, inexistente na fonotáctica da nosa lingua.

En canto á acentuación, obsérvase nalgunhas linguas vacilación entre a forma oxítona e a paroxítona. Para o galego recoméndase esta última, que está en consonancia coa acentuación seguida tamén polo castelán, catalán ou o italiano.

MARACUXÁ, FROITA DA PAIXÓN

Froito de *Passiflora*, principalmente de *Passiflora edulis*, da familia das pasifloráceas, orixinario das áreas subtropicais de América, de forma ovoide, con pel grosa de cor amarela ou púrpura, segundo as variedades, e polpa comestible de sabor agridoce e moi zumarenta.

Español	maracuyá, fruta de la pasión, granadilla
Portugués	maracujá, maracuiá, maracujá, fruta da Paixão
Catalán	maracujà, fruita de la passió
Francés	maracuya, maracuja, fruit de la Passion, fruit de la passion
Italiano	maracujá, frutto della passione
Inglés	passion fruit, passion-fruit, Passion fruit, passionfruit, maracuya

A presenza desta froita nos nosos mercados é cada vez máis habitual, e o seu consumo tamén aumenta, pero aínda existe moita confusión cos nomes dos froitos que nos ofrece a súa planta, a pasiflora, da que existen máis de 500 variedades.

Os consumidores atópanse a miúdo co problema de que nun establecemento lles ofrecen unha variedade determinada cun nome distinto ao que coñecen ou que asocian a outra realidade. Por exemplo: hai quen utiliza os termos “maracuxá” e “froita da paixón” indistintamente ou á vez para designar unha mesma froita ou calquera da familia, e hai quen os utiliza para distinguir dúas froitas, que son diferentes na súa aparencia. E aquí é onde comeza a confusión. Son a mesma froita? Son distintas? Cal é o maracuxá? Cal é a froita da paixón?

En realidade todos os froitos da *Passiflora*, e neste caso concreto da *Passiflora edulis*, poden denominarse “froita da paixón”, agás no portugués onde o termo xenérico é “maracujá”, pero utilizar un único nome para todas as variedades ocasiona moitos problemas á hora de identificalas, xa que todas elas difiren en sabor, aroma e aparencia. Para denominar as diversas variedades de *Passiflora edulis* é preferible recorrer a unidades sintagmáticas nas que xunto ao nome xenérico do froito apareza un adxectivo cualificativo que o distinga das demais, facendo referencia á cor, ao tamaño ou a calquera outra característica.

Deste xeito, para a denominación xenérica (*Passiflora spp.*) escollemos como preferente o termo orixinario “maracuxá”, e deixamos como segunda opción “froita da paixón”, que é a escolla maioritaria nas restantes linguas.

Da *Passiflora edulis* só destacamos dúas formas, por seren as máis coñecidas e consumidas: o “maracuxá morado” (*Passiflora edulis f. edulis*), que se caracteriza por ter a pel rugosa e de cor morada, e o “maracuxá amarelo” (*Passiflora edulis f. flavicarpa*), que é máis grande e menos redondo, de cor amarela verdosa e con sabor máis doce.

Latín	<i>Passiflora edulis f. edulis</i>	<i>Passiflora edulis f. flavicarpa</i>
Galego	maracuxá morado	maracuxá amarelo
Español	maracuyá púrpura	maracuyá amarillo
	maracuyá morado	fruta de la pasión amarilla
	fruta de la pasión morada	granadilla púrpura
Portugués	maracujá-roxo	maracujá-amarelo
	maracujá-mirim	maracujá-azêdo
Francés	grenadille pourpre	grenadille jaune

	grenadille rouge	
Inglés	purple passion fruit	golden passionfruit
	purple passionfruit	yellow passion fruit
	purple granadilla	yellow passionfruit
	yellow granadilla	

PARAGUAIO

Variedade de melocotón (*Prunus persica var. compressa*), da familia das rosáceas, de forma achatada, pel aveludada de cor verde amarelada e carne branda e doce, adherida á carabuña.

Español	paraguaya, paraguay, melocotón chino, melocotón chato
Portugués	pêssego chinês, pêssego chato
Catalán	préssec xato, préssec xinès, préssec tomata
Francés	pêche plate, pêche plate de Chine
Italiano	pesca piatta, pesca platicarpa
Inglés	flat peach, donut peach

Esta froita parece cultivarse principalmente en España, de aí que sexa o español a única lingua que non recorra a unidades sintagmáticas para a súa denominación. Nas demais linguas utilízase a palabra base “melocotón” seguida dalgunha referencia explícita a algunha característica, como a súa orixe (da China), a súa forma (plano, achatado, chato) ou o seu nome científico (“platicarpa”, xa que anteriormente se identificaba como *Persica platycarpa*).

Recomendamos utilizar a denominación “paraguaio”, por ser a máis estendida no noso territorio e contar xa con certa tradición na nosa lingua, mesmo nas obras escritas de carácter especializado.

RAMBUTÁN

Froito de *Nephelium lappaceum*, da familia das sapindáceas, orixinario de Malaisia, de forma ovalada, con pel de cor vermella recuberta de espiñas brandas e longas e polpa branca de sabor agridoce.

Español	nefelio, rambután
Portugués	rambutã, rambotã, rambutão
Catalán	rambutá
Francés	ramboutan, litchi chevelu
Italiano	rambután
Inglés	rambutan

Este froito toma o seu nome da palabra malaia “rambut” que significa “pelo”, xa que está recuberto dunha especie de espiñas longas e suaves. Pertence á mesma familia ca o “lichi” (sapidáceas), de aí que nalgunhas linguas, como é o caso do francés, se coñeza tamén polo nome de “lichi peludo”.

Como podemos observar, todas as linguas optan por adaptar a forma malaia orixinal (“rambután”), aínda que esta denominación coexiste, no caso do francés, cunha unidade sintagmática que alude á presenza de pelos na súa pel (“lichi chevelu”) ou, no caso do español, que emprega algún elemento do nome científico (“nefelio”).

A proposta que facemos para a denominación desta froita en galego é a de utilizar a forma de base malaia “rambután”, seguindo a mesma opción que triunfou no español, portugués, catalán, italiano e inglés, e coñecida tamén no francés.

Bibliografía

- Benavente Jareño, Pedro (1995): *Guía da alimentación*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro.
- Cabaleiro Carro, Xandra (coord.) (2008): *Diccionario ilustrado do comercio* [en liña]. Santiago de Compostela: Federación Galega de Comercio.
<<http://www.comerciogalicia.com/diccionario/index.php>>
[Consulta: 20/09/2010]
- Carballeira Anllo, Xosé M. (coord.) (2009): *Gran Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Xerais.

- Castroviejo Bolibar, Santiago (coord.) (2010): *Flora iberica* [en liña]. Madrid: Real Jardín Botánico / Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
<<http://www.floraiberica.org/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Center for New Crops & Plant Products (2010): New Crop Resource Online Program (NewCROP) [en liña]. Indiana: Purdue University.
<http://www.hort.purdue.edu/newcrop/Indices/index_ab.html> [Consulta: 20/09/2010]
- Corominas, Joan; Pascual, José A. (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.
- Dalmolin, A.; Melo, Gabriel A. R.; Varassin, Isabela G. (2005): *Polinização e Polinizadores de Maracujás*.
<<http://zoo.bio.ufpr.br/polinizadores/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Daviña Facal, Luís (2000): *Diccionario das ciencias da natureza e da saúde*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña.
- Díaz Robledo, Julián (2004): *Descubre los frutos exóticos*. Madrid: Capitel / Norma.
- Freixedo Tabarés, Xosé María; Álvarez Carracedo, Fe (1985): *Diccionario de usos castellano-gallego*. Madrid: AKAL.
- García González, Constantino; González, Manuel (dir.) (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña / Vigo: Real Academia Galega / Xerais / Galaxia.
- García González, Constantino; González, Manuel (dir.) (2004): *Diccionario castelán-galego da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- González González, Manuel; Santamarina Fernández, Antón (coord.) (2004): *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. A Coruña / Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega.
<<http://www.realacademiagalega.org/volga/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Gove, Philip Babcock (ed.) (2004): *Merriam Webster Online Dictionary* [en liña]. Springfield: Merriam-Webster.

- <<http://www.merriam-webster.com/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Houaiss, Antônio; Villar, Mauro de Salles (dir.) (2001): *Dicionário Houaiss da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Objetiva.
- Institut d'Estudis Catalans (2007): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62. <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Land and Water Development Division (2010): *Ecocrop* [en línia]. [s.l.]: FAO. <<http://ecocrop.fao.org/ecocrop/srv/en/home>> [Consulta: 20/09/2010]
- Ledo Cabido, Bieito (dir.) (2004): *Dicionario de galego* [en línia]. Vigo: Ir Indo. <<http://www.digalego.com/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Ledo Cabido, Bieito (dir.) (2010): *Enciclopedia Galega Universal*. Vigo: Ir Indo. <<http://www.egu.es/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Lewis, M. Paul (ed.) (2009): *Ethnologue: Languages of the World* [en línia]. Dallas (Texas): SIL International. <<http://www.ethnologue.com/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Machado, José Pedro (1995): *Dicionário Etimológico da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livros Horizonte.
- Mahdeem, H.: "La agricultura en Mesoamérica: Anonas (*Annona spp.*)" [en línia]. En Hernández Bermejo, J. E.; León, J. (eds.) (1992): *Cultivos marginados. Otra perspectiva de 1492*. Italia: FAO. <http://www.rlc.fao.org/es/agricultura/produ/cdrom/contenido/libro09/Cap2_5.htm> [Consulta: 20/09/2010]
- Moliner, María (1992): *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos.
- Office québécois de la langue française (2010): *Grand dictionnaire terminologique* [en línia]. Québec / Montréal: Office québécois de la langue française / Gouvernement du Québec. <<http://www.olf.gouv.qc.ca/ressources/gdt.html>> [Consulta: 20/09/2010]
- Real Academia Española (2010): *Diccionario de la lengua española* [en línia]. Madrid: Espasa-Calpe.

- <<http://www.rae.es/rae.html>> [Consulta: 20/09/2010]
- Rey-Debove, Josette; Rey, Alain (dir.) (1993): *Le nouveau Petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Salinero Corral, M. Carmen (coord.) (2008): *Nuestro agro*. Pontevedra: Deputación de Pontevedra.
- Rodríguez Río, Xusto (2009): "Viaxando desde as caixas da froita", *Un idioma preciso*. Santiago de Compostela: 2.0 Editora, pp. 212-214.
- Royal Botanic Gardens, Kew; Harvard University Herbaria; Australian National Herbarium: *International Plant Names Index (IPNI)*.
<<http://www.ipni.org/ipni/plantnamesearchpage.do>>
[Consulta: 20/09/2010]
- Seco Reymundo, Manuel; Andrés Puente, Olimpia; Ramos González, Gabino (1999): *Diccionario del español actual*. Madrid: Aguilar.
- TERMCAT, Centre de Terminologia (2010): *Cercaterm* [en liña]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia.
<http://www.termcat.cat/scripts/rwisapi.dll/@Termcat_dev.env> [Consulta: 20/09/2010]
- USDA; ARS; National Genetic Resources Program (2010): *Germplasm Resources Information Network -(GRIN)* [en liña]. Beltsville: National Germplasm Resources Laboratory.
<http://www.arsgrin.gov/cgi-bin/npgs/html/tax_search.pl?language=es> [Consulta: 20/09/2010]
- VV.AA. (2010): *Cambridge Dictionary Online*. Cambridge: Cambridge University Press.
<<http://dictionary.cambridge.org/>> [Consulta: 20/09/2010]
- Zingarelli, Nicola (2001): *Lo Zingarelli 2001: Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.